

Кокорев О.В.

Об'єктивні та суб'єктивні передумови входження країн Балтії в європейський простір

У статті аналізуються особливості розвитку країн Балтії, об'єктивні та суб'єктивні передумови їх інтеграції. Подано аналіз системи поглядів на пріоритети й орієнтацію зовнішньополітичного курсу, прийняття зовнішньополітичних рішень, оцінено зовнішньополітичну діяльність прибалтійських держав. Виділено основні класичні елементи успішної європейської інтеграції та охарактеризовано геополітичну роль регіону.

Ключові слова: альянс, європейська інтеграція, Європейський Союз, Литва, Латвія, Естонія, сучасний політичний процес, моніторинг, криза, МВФ.

В статье анализируются особенности развития стран Балтии, объективные и субъективные предпосылки их интеграции. Представлен анализ системы взглядов на приоритеты и ориентацию внешнеполитического курса, принятие внешнеполитических решений, оценена

внешнеполитическая деятельность прибалтийских государств. Выделены основные классические элементы успешной европейской интеграции и охарактеризована геополитическая роль региона.

Ключевые слова: альянс, европейская интеграция, Европейский Союз, Литва, Латвия, Эстония, современный политический процесс, мониторинг, кризис, МВФ.

The article analyzes the features of the development of the Baltic countries, the objective and subjective conditions of their integration. The analysis system of views on the priorities and orientation of foreign policy, foreign policy decision-making, estimated foreign policy of the Baltic states. The basic elements of the classic elements of the European integration and is characterized by geopolitical role in the region.

Key words: alliance, European integration, European Union, Lithuania, Latvia, Estonia, modern political process, monitoring, crisis, IMF.

УДК 327.7

Кокорев О.В.,
кандидат філософських наук,
докторант кафедри
політичних наук і права
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Актуальність статті визначається тим, що гасло «Назад до Європи!» поставило перед прибалтійськими елітами питання про пошук нової мети у сфері зовнішньої політики країн Балтії в євроатлантичній інтеграційній структурі.

Основні пріоритети країн Балтії щодо членства в Європейському Союзі (далі – ЄС) було сформульовано та прийнято в 2004 р. Ці пріоритети зберігають свою актуальність. Згодом вони пройшли певну модернізацію під впливом мінливих зовнішньополітичних обставин.

Аналіз об'єктивних і суб'єктивних передумов входження країн Балтії в міжнародну спільноту та роль їх взаємин із ЄС можна простежити в роботах відомих дослідників цього питання, насамперед Є. Болотникова, Н. Капітонова, Д. Митрани, В. Молле та інших. Використано роботи авторів, які проживають у країнах Балтії та займаються питаннями інтеграції: Я. Урбанович, Н. Мачуліса, Е. Смігли, П. Барзаускаса та інших. Також під час дослідження було використано інформацію офіційного сайту Європейської Комісії, присвяченого регіональним проблемам ЄС (http://ec.europa.eu/regional_policy/index_en.cfm).

Мета статті полягає у вивченні об'єктивних і суб'єктивних передумов входження країн Балтії до Європейського Союзу та їх прагненні до основних європейських цінностей: демократії, ринкової економіки, прав людини. З огляду на зазначену мету завданнями дослідження є такі:

– проаналізувати теоретичні підходи й принципи зовнішньої політики до процесу входження країн Балтії в ЄС, звертаючи особливу увагу на об'єктивні та суб'єктивні передумови цього процесу;

– визначити вплив зовнішньополітичного вектора на внутрішні пріоритети країн Балтії.

Як відомо, після розпаду соціалістичного табору, а потім і Радянського Союзу країни Балтії демонстрували високі й стабільні темпи економічного зростання. Саме вони найбільш швидко розвивались не лише серед країн пострадянського простору, Центральної та Східної Європи, а й серед країн Європейського Союзу на початку нового століття. Ними було ухвалено такі цілі та принципи зовнішньої політики:

– брати активну участь у формуванні загальної політики ЄС, у тому числі розробці конституційної реформи;

– стати одним із регіональних центрів, роблячи відчутний внесок у політику сусідства, і підтримувати політику «відкритих дверей» ЄС;

– стати частиною ЄС з інфраструктурної позиції, а саме шляхом реалізації транспортних проєктів;

– вступити до Шенгенського простору та в Єврозону;

– якнайшвидше ліквідувати обмеження в питаннях вільного пересування робочої сили.

У Європі вже створено інтегровану й ефективну енергетику. Водночас кожен із напрямів стратегії забезпечено одним або декількома цільовими показниками, досягнення яких у 2016 р. показуватиме ефективність стратегії загалом. Цими показниками є такі:

– кількість осіб, які беруть участь у професійних, культурних, академічних та інших обмінах, що здійснюються відповідно до програмами ЄС, має збільшитись на 50%;

– до 2017 р. має бути досягнуто загального рівня зайнятості 70% (згідно з даними Eurostat 72% в 2008 р., 64,3% у 2010 р. та 69,9% в 2014 р.);

– показник рівня ризику бідності не повинен бути вищим, ніж середній на теренах ЄС (у 2014 р – 32,5% загальної кількості населення за середнього показника в ЄС 24,8%);

– масштаб декларованої еміграції на 2016 р. не має перевищувати 10 тис. осіб (у 2015 р., за даними Департаменту статистики, еміграція склала 41 тис. 100 осіб);

– успішно здійснюється проект з'єднання систем електропередач Литви та Швеції;

– почати реалізацію проекту з'єднання газотранспортних систем країн Балтії та Польщі;

– реалізувати принцип взаємності у візовому режимі між ЄС і США.

За порівнянням намічених і досягнутих показників видно, що далеко не всього, що було задекларовано, вдалося досягти до 2016 р. Більше того, очевидна невдача соціальної політики. Водночас після завершення дії стратегії зберігається спадкоємність у прагненні досягти поставлених цілей.

Таким чином, основні завдання «європейської політики» були формально окреслені в соціально-економічній сфері.

Хоча основні пріоритети членства Латвії, Литви та Естонії в ЄС було визначено ще в 2004 р., зовнішньополітичні реалії та внутрішньополітична доцільність (тобто використання зовнішньополітичного порядку денного в передвибірній боротьбі) певним чином видозмінили й спростили цей порядок денний. Виробилася своєрідна «спеціалізація» країн Балтії в ЄС, у межах якої їх зовнішньополітичні відомства реалізують найбільшу та найпомітнішу кількість ініціатив.

До сфери такої «спеціалізації» можна віднести просування ініціатив, пов'язаних зі зміцненням кібернетичної й енергетичної безпеки (включення в енергосистему Європи – для самих країн Балтії; створення єдиного енергетичного ринку та вироблення спільної енергетичної політики – у масштабі всього ЄС), програми «Східного партнерства» та політики розширення ЄС (у напрямі розвитку ідеї про те, що країни Балтії як члени СРСП у минулому є «експертами» щодо пострадянського простору), концепції Єдиного ринку (особливо вільного руху робочої сили й послуг) [1].

Поглиблення інтеграції було визначено як основний пріоритет членства в ЄС, проте спочатку на практиці Латвія, Литва та Естонія намагалися зберегти якомога більше незалежності. Так, у період роботи Конвенту про майбутнє Європи в 2003 р. та під час створення проекту Конституції ЄС Великобританія старанно домагалася підтримки країн Балтії, особливо Естонії, для схвалення ними своїх спроб заблокувати процес поглиблення інтеграції, насамперед у сферах соціальної й податкової політики, як і в галузі

політики безпеки та оборони. Будучи державами, які лише недавно відновили свою незалежність, вони високо цінували свій суверенітет, за здобуття якого з такими зусиллями боролися. Тому країни Балтії спочатку були більше схильні до використання міжурядової моделі.

У цей період прибалтійські держави поряд із такими країнами, як Чехія, Мальта, Словенія, Словаччина, Угорщина, Польща, Кіпр, активно блокувалися з Об'єднаним Королівством із різних питань щодо поглиблення європейської інтеграції, демонструючи готовність пожертвувати зв'язками зі «старими» членами ЄС заради зміцнення трансатлантичних відносин. Наприклад, Естонія увійшла до коаліції з Великобританією проти введення поста громадського прокурора [2].

Такий «євроскептицизм» продовжував відрізняти зовнішню політику країн Балтії і в подальші роки. Бажаючи отримувати максимальні преференції з Брюсселя (наприклад, зі структурних фондів), вони водночас не висловлювали особливого завзяття щодо більшої централізації й передачі максимального числа повноважень на наднаціональний рівень. Це у свою чергу робило їх (як і інші східноєвропейські країни, які вступили в ЄС у 2004 р. та 2007 р.) незамінними партнерами США, для яких, як вважається ще із часів приєднання Великобританії до ЄС, є невідомою централізація ЄС, оскільки це може привести до створення центру сили, конкурентоспроможної у світовому масштабі не лише економічно, а й політично.

Країни Балтії в цьому контексті є природними союзниками США, причому це союзництво спирається на потужний ідеологічний фундамент, в основі якого зберігається в масовому сприйнятті основоположна роль США в підтримці прагнень прибалтійських народів до незалежності в роки холодної війни, а потім і до «повної інтеграції Естонії, Латвії та Литви в європейські й трансатлантичні інститути (політичні, економічні, безпеки та оборони)» [3]. Тому, виступаючи в низці сфер за більш тісну економічну інтеграцію, країни Балтії водночас є супротивниками військово-політичної інтеграції та перетворення ЄС на федерацію.

Упродовж усіх років членства в ЄС Латвія, Литва та Естонія були найбільш «слухняними» в об'єднанні, оскільки найбільш послідовно й ефективно здійснювали адаптацію норм ЄС. Якщо говорити про якість життя в країнах Балтії, то, незважаючи на значні вливання європейських коштів в їх економіку, що забезпечили загальну позитивну тенденцію їх розвитку протягом майже всього періоду після приєднання (за винятком кризи 2008–2010 рр.), після вступу до Європейського Союзу їм поки що не вдається досягти середнього в ЄС рівня за основними соціально-економічними показниками. Очевидною та, напевно, найбільш

небезпечною загрозою для подальшого розвитку Латвії, Литви й Естонії є стан соціальної сфери. Одним із наслідків монетаристської економічної політики урядів щодо скорочення бюджетних витрат і збільшення доходів за рахунок зростання податків задля досягнення необхідних для вступу в Євросоюзу макроекономічних показників стала вкрай негативна ситуація в галузі зайнятості в усіх трьох країнах. За середнього в ЄС рівня безробіття 10,5% в 2012 р. у Латвії він становив 15,0%, у Литві – 13,4%, і лише в Естонії – 10,2% працездатного населення.

Особливу небезпеку для соціальної стабільності, проте, становить молодіжне (до 25 років) безробіття, показники якого в умовах найбільш гострої фази кризи в 2008–2009 рр. демонстрували вибухове зростання, досягнувши в 2010 р. показників 37,2% в Латвії, 35,3% в Литві та 32,9% в Естонії за середньоєвропейського рівня 21,1%. З одного боку, саме ця категорія трудових ресурсів є найбільш вразливою на ринку праці, особливо в умовах економічної нестабільності, а з іншого – саме ці люди незабаром повинні скласти основу трудових ресурсів країн Балтії.

Проте аналізованим країнам вдалось уникнути серйозних соціальних потрясінь. Хоча експерти відзначають терплячість і стійкість населення країн Балтії, насамперед Латвії, в умовах бюджетної консолідації, не можна не зазначити, що про соціальне невдоволення істотно свідчить еміграція, яка становить «головну небезпеку» майбутнього відновлення їхньої економік [4].

За різними даними (у тому числі незареєстровані дані про міграцію) з 2004 р. Литву могли покинути 500–600 тис. осіб, Латвію – 300–400 тис. осіб, Естонію – 150–200 тис. осіб. Як правило, у пошуках роботи їдуть кваліфіковані працівники та молодь, а це у свою чергу якісно погіршує стан людського капіталу в прибалтійських державах. В огляді МВФ ще в 2010 р. зазначалося: «Еміграція – це захисний клапан, який може допомогти подолати серйозні проблеми з безробіттям у Латвії. Проте якщо підприємці й найбільш кваліфіковані працівники будуть їхати у великій кількості, Латвія позбудеться тих людей, які створюватимуть нові компанії та робочі місця. А зменшуючи кількість робочої сили, еміграція може привести до скорочення виробництва в Латвії. Поки збиток від еміграції буде відшкодовуватися значними перекладами коштів, у самій Латвії будуть скорочуватися доходи від податків і буде складніше фінансувати державні витрати, наприклад пенсії» [5].

Таким чином, країни Балтії опинились у своєрідному хибному колі: пом'якшення соціального невдоволення забезпечується за рахунок трудової еміграції населення, водночас економічне зростання не відбувається, оскільки від'їжджає молодь і найбільш кваліфіковані кадри.

Цікаво зазначити, що кваліфікація населення прибалтійських держав у середньому вища, ніж у деяких європейських країнах. Не можна не сказати також про мультилінгвальність вихідців із країн Балтії, яка закладається ще з дитинства. Певним винятком є Латвія (наприклад, за відносно невисоким, порівняно з Литвою й Естонією, показником кількості жителів, які мають вищу освіту або наукові ступені), що пов'язано, напевно, з мовним бар'єром для випускників російськомовних шкіл, адже вища освіта російською мовою в державних вузах Латвії відсутня, а в приватних вузах зведена до мінімуму.

Ці факти роблять цілком обґрунтованим припущення, що включення країн Балтії до складу Європейського Союзу було економічно вмотивованим (розширення ринку кваліфікованої робочої сили). Адже політично лише Литва задовольняла всім необхідним вимогам: проблеми ратифікації російським парламентом договору про кордон із Росією та проблему «калінінградського транзиту» було вирішено в 2002–2003 рр., тоді як у Латвії й Естонії ще в 2004 р. зберігались територіальні суперечки з Росією та не були підписані договори про кордон, а також зберігався демократичний дефіцит через відсутність вирішення проблеми масового безгромадянства.

Таким чином, за вказаний період країнам Балтії не вдалось досягти мети – вийти на середній у ЄС рівень соціально-економічного розвитку. У цьому, безумовно, значну роль зіграла фінансово-економічна криза, яка сильно позначилась на ще не стійких після трансформацій 1990-х рр. і сильно залежних від міжнародної кон'юнктури малих прибалтійських економіках. Однак чимале значення мала також обрана урядами країн Балтії стратегія подолання кризи. Вони обрали монетаристський шлях нормалізації макроекономічної ситуації, пожертвувавши соціальним благополуччям населення. Необхідно зауважити, що прийом країн Балтії в Євросоюзу продемонстрував успішність обраної політики, проте негативними наслідками цього стали зниження якості життя населення, один із найвищих у ЄС рівень безробіття, еміграція в результаті цього значної частини працездатного населення та деінтелектуалізація націй [6]. Останнє у свою чергу ставить питання про ціну успіху, а за оцінками деяких аналітиків, можливо, і про перспективи виживання або принаймні збереження як домінуючого етносу на території своїх національних держав литовців, латишів та естонців на найближчі 50–100 років.

Узагальнюючи основні напрями й цілі зовнішньої політики Латвії, Литви та Естонії в 2004–2016 рр., можна структурувати їх географічно й змістовно. Міжнародно-політична діяльність країн Балтії є активною переважно за такими трьома напрямками (за ступенем пріоритетності):

1) євроатлантичним: поглиблення інтеграційних процесів у межах ЄС і НАТО та підтримка іміджу «найбільш слухняних» членів цих об'єднань; прагнення вступити до ОЕСР як символ повноцінного включення до переліку економічно розвинених країн із розвинутою демократичною системою й ринковою економікою; на двосторонньому рівні – стратегічне партнерство із США та країнами Балтійського регіону;

2) регіональним: підтримка інституціональному рівні процесу тристоронньої прибалтійської інтеграції в розвиток ідеї «Балтійського шляху»; інтеграційні процеси на просторі Балтійського регіону в багатосторонніх форматах; політика щодо держав пострадянського простору, які входять в ареал поширення європейських цінностей, де країни Балтії продовжують позиціонувати себе як зразок демократичних перетворень і ліберальних економічних реформ;

3) «східним» (має в собі не лише географічний, а й ціннісний складник): активізація взаємодії з державами Східної та Південно-Східної Азії, в основі якої лежить економічний інтерес.

Істотний вплив на громадську підтримку проведеної зовнішньої політики здійснила світова фінансово-економічна криза, актуалізувавши суспільно-політичну дискусію про необхідність диверсифікації зовнішньополітичного курсу та зміцнивши позиції тих, хто виступає за більш прагматичну політику в східному напрямі. Крім того, у середині 2000-х рр. політика Латвії, Литви й Естонії отримала додатковий характер – східноазійський, пов'язаний зі значним потенціалом використання вигідного для забезпечення транзиту геоекономічного положення країн Балтії.

ЛИТЕРАТУРА:

1. A Charter of Partnership Among the United States of America and the Republic of Estonia, Republic of Latvia and Republic of Lithuania ("The Baltic Charter") // The official web-site of the Embassy of the United States to Estonia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://estonia.usembassy.gov/sp_eng011613.html.

2. The Baltic States in the EU: Yesterday, Today and Tomorrow. Studies & Reports 98 / [A. Grigas, A. Kasekamp, K. Maslauskaitė, L. Zorgenfrei]; foreword by E. Buzek. – Paris : Notre Europe-Jaques Delors Institute, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eng.notre-europe.eu/011-16347-The-Baltic-states-in-the-EU-yesterday-today-and-tomorrow.html>.

3. After Severe Recession, Stabilization in Latvia // IMF Survey Online. – February 18, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2010/car021810a.htm>.

4. Капитонова Н. Некоторые особенности подхода правительства Т. Блэра к вопросам европейского строительства / Н. Капитонова // Проблемы истории и политики стран Европы и Америки. – М. : МГИМО, 2006. – С. 5–23.

5. Ослунд А. И последние станут первыми: финансовый кризис в восточной Европе / А. Ослунд ; пер. с англ. А. Коляндра, И. Файбисовича ; под науч. ред. А. Куряева. – М. : Мысль, 2011. – 160 с.

6. В Прибалтике – демографическая и культурологическая пустота (интервью с профессором университета Corvinus (Будапешт, Венгрия), почетным доктором Института социологии РАН, действительным членом Венгерской академии инженерных наук Палом Тамашем) // Аналитический портал RuBALTIC.ru [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rubaltic.ru/article/kultura-i-istoriya/pal-tamash-v-pribaltike-demograficheskaya-i-kulturologicheskaya-pustota>.